

Cilt/Volume 2, Sayı/Issue 4, Temmuz/July 2020, ss. 481-488.

Geliş Tarihi–Received Date: 05.03.2020 Kabul Tarihi–Accepted Date: 01.06.2020

ÇEVİRİ MAKALELER – TRANSLATION ARTICLES

“RADLOFF: 50 SENELİK BİR HİZMET-İ İLMİYE”*

SADRİ MAKSUDİ ARSAL**

Çev. EMRE ÖZSOY***

ÖZET

Türkoloji sahasında Alman asıllı Türkolog Friedrich Wilhelm Radloff, ayrı bir öneme sahiptir. 81 yıllık ömrünün büyük bir kısmını Türk halkları üzerine yaptığı çalışmalarda tüketmiştir. Diğer Şarkiyatçılarla kıyaslandığında Çarlık Rusya hâkimiyetinde yaşayan Türk halkları arasında Radloff’a büyük bir ilgi vardır. Özellikle 1910’lu yıllarda Çarlık baskısının artması ve bu baskının bir sonucu olarak Rus Şarkiyatçıların gayri Ruslara, bu anlamda Türk halklarına yönelik olumsuz tutumları, Tatar modernistleri arasında tepkiyle karşılanmıştır. Radloff’un Türk halklarını Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma emeli taşıyan diğer şarkiyatçılardan farklı olarak sadece bilim yolunda ilerlemesi, ona karşı oluşan bu ilginin başlıca nedenini oluşturmaktadır. Ayrıca Kazan gibi Türk-Tatar modernleşmesinin merkezinde bir dönem çalışması da bu ilginin başka bir sebebidir. Çalışmalarıyla kendi dönemini aşarak günümüzde de alanında öncülüğünü devam ettiren Radloff, Türk-Tatar modernleşmesinin önemli isimleri tarafından da yakından takip edildi. Bu isimlerden birisi de Sadri Maksudî Arsal’dır.

Bu çalışmada, Sadri Maksudî Arsal’ın F. W. Radloff hakkında 1909 yılında “Yıldız” Gazetesi’nde yazdığı makalenin Tatarca’dan Türkçeye çevrili yapılmıştır. Çalışma, bir bakıma Sadri Maksudî Arsal üzerinden Türk-Tatar modernistlerinin Radloff’a bakış açısını ve onun çalışmalarının Türk-Tatar milleti için ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: F. W. Radloff, Sadri Maksudî Arsal, Türkoloji, Türk-Tatar

“RADLOFF: 50 YEARS OF SCIENCE SERVICE”

ABSTRACT

In the field of Turcology, German-born Turcologist Friedrich Wilhelm Radloff has a special importance. He spent most of his 81 years of life in his studies on Turkish people. Compared to other orientalists, there is a great interest in Radloff for the Turkish peoples living under Tsarist and imperial Russia. Especially in the 1910s, the Tsarist pressure increased and as a result of this pressure, the negative attitudes of the Russian orientalists towards the non-Russians and the Turkish people in this sense were met with a reaction among the Tatar modernists. For this reason, Radloff’s progress towards science unlike other orientalists who aimed to Christianize and Russianize the Turkish peoples is the main reason for this interest. Also, a period study in the center of Turkish-Tatar modernization like Kazan is another reason for this interest. Radloff, which continues his leadership in its field by exceeding his own period with his works, has been closely followed by important names of Turkish-Tatar modernization. One of these names is Sadri Maksudî Arsal.

In this study, Sadri Maksudî Arsal’s article about F. W. Radloff, published in “Yıldız” newspaper in 1909, was translated from Tatar to Turkish. The study reveals in a sense, the perspective of Turkish-Tatar modernists on Radloff through Sadri Maksudî Arsal and how important his works are for the Turkish-Tatar nation.

Key Words: F. W. Radloff, Sadri Maksudî Arsal, Turcology, Turk-Tatar.

* Makalenin orijinal ismi: Sadreddin Maksudof, “Radloff: Elli Senelik Bir Hizmet-i İlmîye”, *Yıldız*, No: 397,398, 1909. Bu çalışma, “TÜBİTAK 2214 A Doktora Sırası Yurt Dışı Araştırma Burs Programı” kapsamında desteklenen ve Rusya Federasyonu/Tataristan/Kazan’da yürütülen tez çalışmaları süresince elde edilen kaynaklardan üretilmiştir.

** Sadri Maksudî Arsal (1878-1957), Türk-Tatar devlet adamı, hukukçu, akademisyen, düşünür ve siyasetçi.

*** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi ABD, E-Posta: emreozsoy206@gmail.com

Sadreddin Maksudof, “Radloff: Elli Senelik Bir Hizmet-İ İlmîye”

“Petersburg’un Vasilyevski Ostrof adlı bir yerinde, yedinci caddede yer alan bir evde yetmiş yaşlarında yaşlı bir adam oturmaktadır. Bu adam, insanlarla bir arada çok fazla zaman geçirmeyip basit bir hayat sürmektedir. Dünya ile tüketecek vakti olmayan hekim tabiatlı bu âlim, bütün vaktini kitaplar arasında geçirmektedir. Bu âlimin ismi Vasiliy Vasilyeviç Radloff’tur. Petersburg’da Radloff gibi yaşlı olup da okuyan çok Rus olsa da biz Rusya Türklerinin ayrıca dikkatini çekenler maalesef çok azdır. Bunların isimlerini birbiri ardına saymak mümkündür. Lakin bu isimler arasında yukarıda ismi geçen yaşlı adam bizim için en önemlisi ve dikkate layık olanıdır. Bu yaşlı adamın Türklüğe etmiş olduğu hizmeti saymadan, tarif etmeden önce kısa da olsa tercüme halini yazarak başlamak gerekmektedir.

Vasiliy Vasilyeviç Radloff nesil cihetinden Rus olmayıp Alman’dır. 1837 yılında Berlin’de dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve yükseköğrenimini Almanya’da tamamladıktan sonra 1858 yılında 21 yaşında Rusya’ya gelmiştir. Radloff, Almanya’da yükseköğrenimi sırasında Şark dillerini, özellikle de çeşitli Türk şivelerini iyi öğrenmiş biri olduğundan, Rusya’ya geliş amaçlarından biri; Rusya’nın doğusunda yaşayan çeşitli Türk kavimlerinin hâlini bizzat giderek öğrenmek olmuştur. Radloff, bu amacına ulaşmak için Rusya’ya geldiği zaman Petersburg’da bir miktar ilim çevresinde zaman geçirdikten sonra Sibirya’da bulunan Barnaul¹ şehrine gelmiştir. Burada Almanca öğretmeni olarak çalışmıştır. Genellikle boş vakitlerinde Barnaul’un farklı bölgelerine geziler düzenleyerek, buralarda sakin çeşitli Türk kabilelerinin yaşayışlarını, dillerini öğrenip araştırarak gördüklerini, öğrendiklerini yazmıştır. Bu çalışmaları daha sonrasında bilim adamları nazarında çok önemli eserler olarak ortaya çıkmıştır. Radloff bu şekilde Sibirya’da Türk kabilelerinin yaşadığı bölgelerin her birini ve Türkistan’ın büyük bir kısmını ziyaret etmiştir. Böylece Türk kabilelerinin diline, yaşayışlarına, tarihlerine ve adetlerine dair elde edilen malumatların, mülahazaların her biri yazılıp kaybolmadan neşredilmiştir.

Radloff, Sibirya ve Türkistan Türklerinin ahvalini güzelce öğrendikten sonra İdil ve Kama boyundaki Türk kavimlerinin ahvalini öğrenmek maksadıyla Kazan’a yerleşmiştir. 1870 yılında Kazan’da Radloff, bütün Müslüman mektep ve medreselerine müfettiş olarak tayin edilmiştir. Kazan’da müfettişliği sırasında hükümet dilinin öğrenilmesini (Rusçayı) kolaylaştırmak amacıyla Ufa’da Müslümanlar için dârümuallimîn açtırmıştır. 1884 senesinde Petersburg Asya Müzesi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Devamında da Petersburg Bilimler Akademisine aza olarak seçilmiştir. Barnaul şehrinde basit bir öğretmen olarak hayata başlayan Radloff, Rusya’da bilim adamlarıyla birlikte en yüksek derecede bulunan akademi azalığı derecesine ulaşmıştır. 1886 yılında Kırım’a giderek Tavrida Yarımadası’nda yaşayan Türklerin, Kırım Tatarlarının durumunu da araştırmıştır.

1891 yılında Petersburg Akademisi tarafından Moğolistan sahralarında bulunan eski Türklerden kalma eserleri görmek ve araştırmak için Orhun suyu kıyısına gönderilmiştir. Radloff’un bu seyahatinin ne kadar önemli olduğu hakkında aşağıda malumat verilecektir. Orhun seyahati ve onun neticeleri Vasiliy Vasilyeviç’i bütün Avrupa bilim dünyasında ve bilim adamları arasında meşhur duruma getirdi. Bununla birlikte o hâlâ Rusya içinde meşhur bir isim olmayıp daha çok Avrupa’da bilinen bir âlim oldu. Radloff akademiye aza olduğundan itibaren Petersburg’da yaşamaktadır. Akademi azalığı işlerinden kalan bütün vaktini, Türk dillerinin bir ihtinamesini bir araya getirmek ve telif etmeye sarf etmektedir.

Radloff’un tercüme-i hâli kısaca bu şekildedir. Şimdi onun yazdığı eserler hakkında biraz söz edelim. Vasiliy Vasilyeviç Radloff elliye yakın eser yazmış ve neşretmiştir. Bunların her birini burada söylemeye gerek yok diye düşünüyorum. Bundan dolayı bu eserlerden önemli gördüklerimi belirteyim:

Şimal Türk Şivelerinin Mukayeseli Nahvî ve Sarfî
Altay Tatarlarının Lisanında Talik-i Kelam Kaideleri
Kitay Şivesinin Kamusu
Kuman Lisanı
Moğolistan’da Eskiden Kalan Türkî Yazılar
1862 Yılında Şarkî Kırgızistan’a Seyahat
Şarkî Altay’a Seyahat (1863)
Moğolistan ve Sibirya’yı Bilim İnsanı Gözüyle Tetkik
Şamanizm ve Bunun Diyanet Ciheti
Akvam-I Türkiye Lügatnâmesi

¹ Барнаул-Barbaul. Günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde Güneybatı Sibirya’da yer almaktadır. Altay bölgesi idari merkezi.

Bilig

Burada sayılan eserlerin isimleri incelendiğinde görülmektedir ki Radloff'un bütün çalışmaları, her biri Rusya'da yaşayan çeşitli Türk kavimlerinin ya diline ya da nesli ve tarihine aittir. Bu eserlerin çoğunu Radloff kendi ana dilinde, Almanca olarak yazmıştır. Lakin sonrasında bunların çoğu Fransızca ve İngilizceye tercüme edilmiştir.

Şimdi Radloff'un tercüme-i hâlini ve kitaplarını söyledikten sonra İslâm âlemi ile meşgul olmasından başka Rus müsteşrikleri arasında Radloff'u ayrı tutarak önem verdiğimin nedenlerini söylemek gerekir. Bunun sebebi şudur: Rusya'da bundan önce de şimdi de çok sayıda Şark dillerini, bizim İslâm tarihini öğrenmiş Ruslar bulunsa da hiçbiri sadece ilim açısından bu işlere bakmamıştır. Şark dillerini öğrenmeyi, İslâm tarihini tetkik etmeyi ilimle alakası olmayan maksatlara erişmekte bir vasıta olarak görmüşlerdir. Bu fikrimi teyit etmek için söyleyeceğim budur: Şark dillerini öğrenmekten maksat her vakit ya din misyonerliği ya da dil misyonerliği idi. Müsteşriklik ile misyonerliğin artık ayrılmaz olduğunu söylemek mümkündür. İsimlerini vermeye gerek yok. Rusya Müslümanları ziyadesiyle müsteşrik ve misyoner isimlerini bilmektedirler. Bu anlamda Vasiliy Vasilyeviç Radloff müstesnadır. Radloff'un Şarkî Müslüman dillerini öğrenmekten maksadı sadece ilim amacılıdır. Bu zamanda Avrupa'da her âlim bir konuda tetkik yapmaya meyil etmektedir. Bu anlamda Radloff da Türk kavimlerinin tarih ve lisanlarına muhabbet etmekte, bunların tarih ve dillerini esaslıca öğrenip tetkik edici az isim olduğundan bu yola yönelmiştir. Türk kabilelerinin dillerini öğrenmeye başladığında Radloff'un fikrinde ne bizim Türk-Müslüman kabileleri arasına giderek Hristiyanlığı yaymak ne de bizim dillerimizi öğrenip sonrasında bu dilleri çürütüp kökünü kurutmaya çare aramak bulunuyordu. Radloff, bu dilleri öğrenmeye sadece ilim insanı nazarıyla baktı. Öğrendikçe sevdi. Bu dillere ve bu dillerde konuşan Türk kavimlerine muhabbet etti.

Ben Radloff'un yazdığı makale ve eserlerinin pek çoğunu gözden geçirdim. Radloff'un bizim dillere samimi bir muhabbet ile baktığı ve bunlar hakkında kitaplar yazmaktan hiçbir kötü niyeti olmadığı, ancak bilime hizmet ettiği her eserinde görülmektedir. Radloff'u başka müsteşriklerden ayrı tutmamın ve ona ayrı bir önem vermemin sebebi, Radloff'un yazdığı eserlerin sırf ilmi amaçla yazılmış olmasıdır. Sadece bu değil. Bizim için en önemli tarafı şudur: Radloff sadece bilime hizmet etmekle biz Türk kavimlerine hizmet etmektedir. Onun eserleri bugün ve gelecekte ilim adamlarına ve meraklılarına büyük hizmet edecektir. Ondan kalan eserler Türk kavminin kendisine hizmet edecektir.

Âlimler cenab-ı hakkın kudret ve büyüklüğünü bilseler dahi kendini öğren diyorlar. Bugün tarih ve ruh bilimi ashabı şöyle söylüyor: Eğer öznenin ruhunu, asıl ve gizli eğilimlerini idrak etmek isterse ve buna binaen istikbali tahmin etmek dilerse mazisini öğrensin diyor. Sadece kişiler için değil milletler içinde bu kanun geçerlidir. Eğer bir millet istikbali hakkında bir fikir hâsıl etmek isterse ruhunu öğrensin. Eğer ruhunu bilmek isterse tarihini araştırсын diyorlar. Bir millet geleceği için bir yol hazırlamak istiyorsa geçmişini ve şimdiki durumunu iyi öğrensin. Çünkü şimdiki hâl mazinin, gelecek ise şimdinin ve mazinin neticesidir. Mazisi karanlıkta olan bir millet istikbali yokluğa batacak biçare bir millettir. Mazisini öğrenmek istemeyen millet, inkırazına imza atan bahtsız ve mekruh bir millettir.

Radloff cenaplarının Almanca olarak yazılan kitaplarından biz Türklere ne fayda gelecek diyen biri olmasa gerekir. Eğer varsa cevabı şudur: Kişilerin ahval-i ruhiyesi iki türlü söylendiğinde; tabiatı hayal etmek şeklinde, düşünmek, sevinmek ve üzülme şeklinde, dünyaya bakışı, tabiata ve mahlûkata münasebeti her biri iki türlü faalinin, iki türlü sebebin içtimaından hâsıldır. Birincisi bu kişinin aldığı terbiye ve eğitimidir. İkincisi ise kişinin canına ve kanına miras yoluyla geçen eskiden beri ata-babalarının ahval-i ruhiyesidir. (Bu zamandaki psikoloji biliminde makul bir tabir ile söylendiğinde, herhangi birisinin tekevvün (var olma-doğuş) ruhu, kanun-u tevarüs ve istihsalat- şahsiyeden (ürettikleri ile-eserleri ile) mürekkeptir.) Bunun için eğer bir kişi kendisinin mademki kökünü bilmek istiyor, kendisinin değil ata-babasının ilk zamanlara kadar tarihini bilmesi gerekmektedir. Biz Türk kavimlerinin tarihi bundan elli sene önce pek düzensiz bir hâlde bulunuyordu. Bu konuda Türkçe ve Arapça çok sayıda eser bulunsa da bunlar birbirine hilaf durumdaydı. Yazıcıları tarih biliminden habersiz olduklarından dolayı çelişkileri alıp hakikati bulma vasıtalarını bilmiyorlardı. Bu eserler de çok az sayıda bulunmakta, 5-6 asrı kapsayıp ötesine ulaşmıyordu.

Dil meselesine gelecek olursak, çeşitli Türk dillerinin kaide ve gramerini öğrenip yazmak bir tarafa, ne kadar Türk şiveleri bulunduğunu biz de bilmiyorduk. Biz Türk kabileleri içinde dinî ilimlerden başka ilim öğrenmek o zamanda mümkün değildi. Bunun için tarihimizi yeniden canlandırarak kuvvetli âlim ve müverrihlerin aramızdan çıkma ihtimali yoktu. Bu şekilde mazi tamamen karanlık durumdaydı. Buna bakarak istikbali de bulutların basması ihtimaldi. Bizim yardımımıza Avrupa'nın âlimleri geldiler. Şu son elli altmış yıl içinde Avrupa'nın müsteşrikleri gerek tarihimiz gerek dilimiz hakkında eserler vererek tarihimizi yeniden

canlandırdılar. Dillerimizin şivelerini de kitaplara kaydettiler. Bu şekilde hizmet eden Avrupa âlimlerinin en büyüklerinden biri Vasiliy Vasilyeviç Radloff cenaplarıdır. Maalesef makalemde Radloff’un eserlerini açıklamadım. Yukarıda verilen eserlerden 5. ve 8. sırada olanları benim fikrimce Radloff’un eserlerinden en önemli olanlardır. “Moğolistan’da Eskiden Kalgan ve Taşa Yazılan Türkî Yazılar” adlı eserinde Radloff, Türk milletinin çok eski zamanlardan itibaren medeni bir kavim olduğunu, 1200 yıl önce kendisine mahsus bir kitabeyle sahip olduğunu ispat etmektedir. Türklerin türlü kabilelere ayrılarak günümüzde Moğolistan denilen yerde mükemmel bir hükümet kurduğunu ve ziyadesiyle zengin bir medeniyete sahip olduğunu göstermektedir. Bu zamandaki Türklerin dili günümüzde kullanılanla ayrılrsa da esası birdir. Sözlerin aslı ve kullanımı aynı olup Araplar tamamen farklı demektir. Böyle bir dilin varlığını ve Moğolistan’da taşlara kazınmasını Hollandalı müsteşriklerden Thomsen bulsa da bunu yeniden görerek her birini yazıp tertip edici Radloff’dur.

Bahsedilen dönemde Türkler İslâm dinine girmemiş olduklarından Arap alfabesi henüz kullanılmamaktaydı. O alfabe güzel bir alfabedir (Burada Orhun yazıtlarında kullanılan Eski Türk harflerinden bahsediyor). Biz Türklerin bundan haberi olmasa da Avrupalılar bizim, eski Türklerin o vakitteki dilini ve alfabesini öğrenmişlerdir. Paris Darülfünunu’nda bu dili öğretmek için mahsus bir profesör var. Bendeleri bir zamanlar bu profesörün derslerine girdim. Eski Türk dilinin kaidelerini öğrenmeye vaktim olmasa da alfabe öğrenmiştim. Bu dersleri o zamanlar Paris’te bulunan muharrirlerimizden Yusuf Bey Akçura takip ediyordu. Bundan anlaşılmaktadır ki Radloff’un keşfettiği eski Türklerin parlak tarihi, bugün de bütün Avrupa’ya ulaşmıştır. Bilimi seven Avrupa, bu konuda darülfünunlarında bir profesör tayin etmeye de önce başlamıştır. Radloff’un bu eseri bizim Türk kavimleri için tarih yönünden mühimdir. Yukarıda sekizinci sırada verilen eseri (Elsine-i Türkiye’nin Kamusu) ise lisan cihetinden çok önemlidir. Bugüne kadar böylesi büyük bir eser vücuda gelmemiştir zannedirim. Hâlâ tamamlanmadı. Tamamlandığı zaman ondan ziyade cilde ayrılarak Türkçe, önemli şivelerindeki lügatlere sahip olacaktır. Radloff’un başka kitapları da Türklük için kıymetli eserlerdir. Ne yazık ki burası sayma ve açıklama yeri değildir.

Millettaşlarım! Radloff isimli bu kişinin biz Türk kavimlerine etmiş olduğu hizmet şudur: Bu kişi tarihimizin zengin taraflarını canlandırdığı gibi türlü şivelerimizi de düzenleyerek sınıflara ayırmıştır.

Radloff’un kim olduğunu gördük. Şimdi diyecek sözüm şudur: Radloff’un Rusya’da çalışmaya başlamasına bu sene 14 Mayıs’ta 50 yıl olacaktır. Bu münasebet ile onun bir kutlaması gerçekleştirilecektir. O gün akademi Radloff’u tebrik edecektir. Radloff bütün dünyadaki ilim çevrelerinden, akademilerinden tebrikler, telgraflar ve kutlamalar alacaktır. Kadrini bilen herkes o gün onu tebrik edecektir. Radloff’un Türk kavimlerine ne kadar hizmeti olduğunu gördünüz. Öyleyse bizim de bu bayrama katılarak Radloff’a teşekkürlerimizi iletmeye gerek yok mu? Düşünüyorum ki bu iş milletini seven her Türk ve Tatar evladının borcudur. Bundan dolayı bu makale ile bütün milleti Radloff’un elli yıllık bayramına katılmaya davet ediyordum. Bu davet ne şekilde, nasıl olması gerekir? Bu konuda her yerde halk bir araya gelerek bir çare bulur. Bu konuda, Radloff’a müteşekkirdi olduğumuzu göstermek için yol bulunmasını ve halka öğretilmesini gazetecilerimizden rica ediyorum. Tez zamanda birer makale yazarak her yerde bu kişinin hizmetini haberdar edebilirler. Büyük bir şeyler yapamayacak olanlardan hiç olmazsa 14 Mayıs’ta Radloff’a bir tebrik telgrafı göndermelerini rica ederim. Radloff’u tebrik etmek günümüzü ve lisanımızı tebrik etmektir.

SONUÇ

Sadece Türk-Tatar modernleşmesinin² değil aynı zamanda Türkiye’nin siyasî ve eğitim tarihinde önemli bir yeri olan Sadri Maksudî Arsal’ın³ ünlü Türkolog Radloff⁴ hakkındaki bu yazısını iki bölüme ayırmak

² Türk-Tatar modernleşmesi daha yaygın kullanımı ile günümüze “Ceditçilik Hareketi” başlığı altında ulaşmıştır. “Tatar Yenileşmesi” ve “Türk-Tatar Yenileşmesi” şeklinde de kullanımı vardır. Hareket, en kısa tanımı ile XIX. yüzyılın başları ile XX. yüzyılın ilk çeyreği arasında Kazan merkezli olmak üzere Rusya Müslümanları-Türkleri arasında ortaya çıkan yenileşme çabasıdır. Dinî ve dünyevî hayatın hemen hemen her alanına sirayet eden bu çaba, modern zamana her yönden cevap vermeyi ve Rusya Müslümanlarını-Türklerini içerisinde buldukları geri kalmışlıktan kurtarmayı amaçlamaktaydı. Ceditçilik bir müddet sonra Çarlık Rusya’da yaşanan gelişmelere ve kendi içerisindeki ilerlemeye bağlı olarak siyasi alana evirildi ve bağımsızlık mücadelesi şeklinde de görüldü. “Ceditçilik Hareketi” hakkında bkz. İbrahim Maraş, *Türk Dünyasından Dinî Yenileşme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002; Abid Tahiri, *Gaspıralı Dünyası Gaspıralı Dehası*, çev. Cumhuriyet Turan, İleri Yayınları, İstanbul 2014; Necip Hablmitoğlu, *Gaspıralı İsmail*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2014; Begali Kasimov, *Milli Uyanış*, çev. Fatma Açık, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009; Adeeb Khalid, *The Politics of Muslim Cultural Reform*, Berkeley, USA, 1998; Edward James Lazzerini, *İsmail Bey Gaspıralı and Muslim Modernism in Russia 1876-1914*, Washington University, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) 1973; Galina M. Yemelianova, *Russia and Islam: A Historical Survey*, Palgrave, Hampshire 2002; Ahmet Kanlıdere, *Reform Within Islam: Tajdid and Jadid Movement among the Kazan Tatars (1809-1917) Conciliation or Conflict*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997.

³ Sadri Maksudî Arsal hakkında bkz. Adile Ayda, *Sadri Maksudî Arsal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991; *Sadri Maksudî: Tarih hem Hezergé Zaman*, haz. F. Yu. Gaffarova, Tatarstan Fenner Akademiyası Şihabetdin Mercanî Tarih İnstitutu, Kazan 2004; F. Yu. Gaffarova, *Sadri Maksudî (1906-1924)*, Şikola, Kazan 2001; *Tatar Edipleri, Megrifetçilere (XX. Yüz Baş)*, haz. Ramil İslamov-Rife Harrasova, Tatarstan Fenner Akademiyası, G. İbrahimov Dil, Edebiyat hem Sanat İnstitutu, Kazan 2005; Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014; Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Millet Meclisi*,

mümkündür. Bunlardan birincisi biyografik verilerin ve Radloff'un Türkoloji sahasında verdiği eserlerin ele alındığı bölümdür. Maksudî, ilk olarak Radloff'un hayatını, özellikle de onun nasıl bir ortamda yetiştiğini ele alarak üzerinde etkili olan amilleri ortaya koymaktadır. Ayrıca Radloff'un eserleri üzerinde durarak, bu çalışmaların Türk tarihi ve Türk dili açısından önemini belirtmektedir. Diğer taraftan Maksudî, Radloff'a ayrı bir misyon da yüklemektedir. Ona göre Türk milleti, bir bakıma Radloff'un eserleri sayesinde dünyaya tanıtılmıştır. Bu tanıtım aynı zamanda Türk halkları üzerine yapılacak çalışmaların da sebebini oluşturmuştur.

Çalışmada vurgulanan ikinci ve önemli bir nokta ise Radloff'un Türk-Tatar milleti açısından nasıl kabul edildiğinin-edilmesi gerektiğinin ortaya konmuş olmasıdır. Bu anlamda çalışma, Sadri Maksudî üzerinden Türk-Tatar modernistlerinin Radloff'a bakış açısını yansıtmıştır denilebilir. Maksudî, Radloff ile Rus Şarkiyat ekolünün diğer temsilcilerini karşılaştırarak Radloff'un ayrı yerine dikkat çekmektedir. Radloff'un ayrı yerini ise çalışmalarındaki amacı belirlemiştir. Maksudî, Radloff'un diğer Rus Şarkiyatçılarından farklı olarak çalışmalarında salt bilimi göz önünde tutmasını, Türk halklarını Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin dışında kalmasını öne çıkartmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdullin, İ.A., Vahitova S.B., Gazizova F.M., Gaynanova L.R., Ganiyev F.E., Möhemmediyev MG., Hanbikova Ş.S., Ehmetyanov R.G., Ahuncanov G.H., Mingulova R.R. Tatar Telenen Anlatmalı Süzlege, Tatarstan Kitap Neşriyatı, C. I, 1977, C.II, 1979, C.III, 1981. Kazan.
- Avrasya Türkologları Sözlüğü*, haz. Aleksandr Kolesnikov, İlyas Kamalov, C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 148-150.
- AYDA, Adile, *Sadri Maksudî Arsal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, Engin Yayıncılık, İstanbul 1996.
- DEVLET, Nadir, *1917 Ekim İhtilâli ve Türk-Tatar Millet Meclisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- DEVLET, Nadir, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- DEVLETŞİN, Tamurbek, *Sovyet Tataristan'ı*, çev. Mehmet Emircan, Kültür Bakanlığı Yayınları, (Yer ve tarih bilgisi eksik.).
- GAFFAROVA, F. Yu., *Sadri Maksudî (1906-1924)*, Şıkola, Kazan 2001.
- HABLEMİTOĞLU, Necip, *Gaspıralı İsmail*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2014.
- KANLİDERE, Ahmet, *Reform Within Islam: Tajdid and Jadid Movement among the Kazan Tatars (1809-1917) Conciliation or Conflict*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997.
- KASIMOV, Begali, *Milli Uyanış*, çev. Fatma Açık, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009.
- KHALİD, Adeeb, *The Politics of Muslim Cultural Reform*, Berkeley, USA, 1998.
- LAZZERİNİ, Edward James, *Ismail Bey Gaspirinskii and Müslim Modernism in Russia 1876-1914*, Washington University, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) 1973.
- MAKSUDOF, Sadreddin, "Radloff: Elli Yıllık Hizmet-i İlmîye", *Yıldız*, No. 397, 1909, s. 2.
- MAKSUDOF, Sadreddin, "Radloff: Elli Yıllık Hizmet-i İlmîye", *Yıldız*, No. 397, 1909, s. 2,3.
- MARAŞ, İbrahim, *Türk Dünyasından Dinî Yenileşme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- ÖNER, Mustafa. *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- Sadri Maksudî: Tarih hem Hezêrgé Zaman*, haz. F. Yu. Gaffarova, Tatarstan Fenner Akademiyası Şihabetdin Mercanî Tarih İnstitutu, Kazan 2004.
- SAĞLIK, G. Selcan, "Wilhelm Radloff'un Hayatı ve Sibiryaya Türk Halklarının Kültür Dokusu Üzerine Görüşleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Sayı. 9, 2008, s.471-486.
- SAMİ, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- TAHİRLİ, Abid, *Gaspıralı Dünyası Gaspıralı Dehası*, çev. Cumhur Turan, İleri Yayınları, İstanbul 2014.
- Tatar Edipleri, Megrifetçilere (XX. Yüz Başı)*, haz. Ramil İslamov-Rife Harrasova, Tatarstan Fenner Akademiyası, G. İbrahimov Dil, Edebiyat hem Sanat İnstitutu, Kazan 2005.
- TAYMAS, Abdullah Battal, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1966.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Hatıralar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998; Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012; Tamurbek Devletşin, *Sovyet Tataristan'ı*, çev. Mehmet Emircan, Kültür Bakanlığı Yayınları, (Yer ve tarih bilgisi eksik.); Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1966.

⁴ F. W. Radloff hakkında bkz. Naciye Yıldız, "Radloff, Friedrich Wilhelm", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s.388-390; F. Yu. Yusupov, "V. V. Radlov-Yarkii Predstabilitel Kazanskoy Lingvistiçeskoj Şkoli", Ed. E.İ. İzotova, V.V. Radlov i Duhovhaya Kultura Tyurkskih Haradov Sbornik Trudov I. Mejdunaradnoy İnternet-Konferentsii, Kazan, (21 Mart 2012), Alyans, Kazan 2012, s.214-218; R. M. Valeyev, İz İstorii Rossijskoj Tyurkologii: Pisma N.F. Katanova V.V. Radlovu Konets XIX-Naçala XX. vv.", ed. E.İ. İzotova, V.V. Radlov i Duhovhaya Kultura Tyurkskih Haradov Sbornik Trudov I. Mejdunaradnoy İnternet-Konferentsii, Kazan, (21 Mart 2012), Alyans, Kazan 2012, s. 50-54; G. Selcan Sağlık, "Wilhelm Radloff'un Hayatı ve Sibiryaya Türk Halklarının Kültür Dokusu Üzerine Görüşleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Sayı. 9, 2008, s.471-486; *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, haz. Aleksandr Kolesnikov, İlyas Kamalov, C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 148-150.

VALEYEV, R. M., “İz İstori Rossiiskoy Tyurkologii: Pisma N.F. Katanova V.V. Radlovu Konets XIX-Naçala XX. vv.”, ed. E.İ. İzotova, V.V. Radlov i Duhovhaya Kultura Tyurkskih Haradov Sbornik Trudov I. Mejdunaradnoy İnternet-Konferentsii, Kazan, (21 Mart 2012), Alyans, Kazan 2012, s. 50-54.
 YEMELİANOVA, Galina M., *Russia and Islam: A Historical Survey*, Palgrave, Hampshire 2002.
 YILDIZ, Naciye, “Radloff, Friedrich Wilhelm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s.388-390.
 YUSUPOV, F. Yu., “V. V. Radlov-Yarkii Predstabil Kazanskoy Lingvistiçeskoj Şkolı”, Ed. E.İ. İzotova, V.V. Radlov i Duhovhaya Kultura Tyurkskih Haradov Sbornik Trudov I. Mejdunaradnoy İnternet-Konferentsii, Kazan, (21 Mart 2012), Alyans, Kazan 2012, s.214-218.

EKLER

EK 1.

Sadreddin Maksudof, “Radlof: Elli Yıllık Hizmet-i İlmîye”, *Yıldız*, No. 397, 1909, s.2

EK 2.

Sadreddin Maksudof, "Radlof: Elli Yıllık Hizmet-i İlmîye", Yulduz, No. 398, 1909, s.2

EK 3.

Sadreddin Maksudof, "Radlof: Elli Yıllık Hizmet-i İlmîye", Yulduz, No. 398, 1909, s.3.

